

V. A. Nordman :

KIELISUHTEET HELSINGIN OPPIKOULUISSA SADAN VUODEN AIKANA (1860—1960)

Vuonna 1965 Ressuna tunnettu Helsingin suomalainen linjakoinen lyseo — ent. reaalityseo — vietti seitsemänkymmentäviisivuotisjuhlaansa. Tämäntapaisten juhlallisuuksien merkeissä maamme oppikoulujen entiset oppilaat — usein opettajiensa avustamina — julkaisevat koulunsa vaiheita valaisevia historiikejä, joista monet oikeiden kouluhistoriallisten periaatteiden mukaan toimitettuina saattavat olla hyvinkin arvokkaita. Tavallisesti nämä historiikit sisältävät esityksen ko. koulun synnystä ja kehityksestä sekä oppilaiden omatoimisuudesta — erilaisista yhdistyksistä ja koulutavoista — ja siunatuksi lopuksi tarkkaa työtä vaativat opettaja- ja oppilasmatriikkelit, joista käy selville, millaiset persoonallisuudet koulussa ovat harjoittaneet tietojen ja taitojen jakamista ja kasvatustyötä ja mikä kaiken tämän työn tulokseksi on tullut. Edelleen kaikkeen tähän ainekseen on liitetty erinäisiä entisten oppilaiden muistoja, vieläpä kaskuja vanhasta koulusta. Koska viimeksimainitut muistot on kirjoitettu useita vuosikymmeniä myöhemmin, kuin ne todella ovat sattuneet, koska 10—20-vuotiaiden poikien ja nuorkaisten oikeustajua ja totuudenrakkautta häiritsee hillitön mielikuvitus, ja koska kultaisen nuoruuden hurmion vallassa olevat kirjoittajat eivät ole vaivautuneet tarkistamaan antamiensa tietoja, tämäntapaiset koulumuistot saattavat kaikkien muistelmakirjoitusten tapaan olla hyvin epäluotettavia.

Mutta palatkaamme Helsingin suomalaisen linjajakaisen lyseon seitsemänkymmentäviisivuotisjuhlaan! Sillä on takanaan kaksikymmentäviisi- ja viisikymmenvuotisjuhlat, joiden yhteydessä edellämmainittujen periaatteiden mukaisesti laaditut mallikelpoiset historiikit syntyivät. Koska jo näistä esityksistä koulun toiminta ja sen tulokset selvästi käyvät ilmi, on katsottu sopivaksi vaihteen vuoksi tällä kertaa laatia julkaisu toisenlaisten periaatteiden mukaan. Tämä ilmenee jo sen otsikosta: «Stadin kundit koulutiellä. Helsinkiläisiä koulupoikia vuosisadan vaihteessa». Julkaisu on siis laadittu yksinomaan entisten oppilaiden muistojen varassa, eikä siinä ole rajoitettu kouluoloihin, vaikkakin sellaisetkin kuten myöskin eräät suositut opettajat siinä esitetään. Kirjoituksia on yksitoista, ja ne edustavat entisiä oppilaita eri aikakausilta. Koska nimenomaan puhutaan koulutiestä, saamme tutustua kaupunkiimme vuosisadan vaihteessa ja sen ensimmäisinä vuosikymmeninä, ja jokainen meistä huomaa, kuinka sen yleiskuva ja elämäntyyli tänä aikana tuntuvasti ovat muuttuneet. Tämä seikka ilmenee mm. teoksen runsaasta, onnistuneesta kuva-aineistosta. Entisten oppilaiden tyydytykseksi mainittakoon, että heidän kouluansa edustavasta oppikoulumuodosta — linjajakaisesta lyseosta — v:sta 1914 alkaen on tullut maamme standardioppikoulu. Ennen vallalla ollut humanismin merkeissä syntynyt puhtaasti klassillinen oppikoulu on saanut väistyä linjajakaisen lyseon tieltä, koska matemaattiset ja luonnontieteelliset aineet sekä uudet kielet antavat oppilaille entistä paremmat apuneuvot suoriutua modernissa yhteiskunnassa. Edelleen linjajakaisen lyseon viisi alinta luokkaa muodostaa keskikoulun, jonka päästötodistus tuottaa pätevyuden alempiin valtion virkoihin. Kuitenkin lukioluokat tarjoavat lahjakkaille ja tiedonhaluisille oppilaille tilaisuuden jatkamalla lukuaan koulun suojissa päästä yliopistoon ja harjoittaa siellä lahjojensa ja harrastustensa edellyttämiä opintoja. Kun sitäpaitsi maamme valtion oppikoulujen lukukausimaksu on verrattain alhainen, linjajakainen lyseo on se oppikoulu, joka antaa jokaiselle mahdollisuuden koulusivistykseen lahjakkuuden ja varojen puitteissa, toisin sanoen: se on stadin kundien koulu.

Tämä seikka ilmenee jo lyseon ensimmäisen monivuotisen rehtorin, tri Kaarlo Kerppolan sanomalehti-ilmoituksesta v:lta 1891¹. Ja käsiteltävänämme olevassa teoksessa mainitaan kaksi tapausta, jolloin asianomaisen perheen pojan oli aluksi koetteeksi annettu suorittaa keskikoululuokat, ja koska he tällöin osoittivat edellytyksiä jatkaa opin tietä, he jatkoivat opintojaan lukioluokille ja pääsivät yliopistoon.² Mainittakoon lisäksi, että näissä tapauksissa oli kysymys kahdesta huomattavan aseman valtiollisessa ja kulttuurielämässä saavuttaneesta kansalaisesta. Varmasti nämä tapaukset eivät olleet ainoat laatuaan.

Valtaosa näiden muistelmien kirjoittajista on lähtöisin yksinkertaisista oloista, ja heidän lapsuudenkotinsa on sijainnut kaupunkimme liepeillä olevissa yksinkertaisissa asuntoloissa. Tällaisena mainitaan yhä vielä Pasilassa (Fredriksbergissä) sijaitseva valtionrautateiden henkilökunnalle rakennettu valtava, mutta sitenkin yksitoikkoisen näköinen punatiilirakennus, joka sai tunnetun «Toralinna»-nimityksen siitä syystä, että sen monien lapsirikkaiden perheiden keskeiset riittaisuudet eivät suinkaan olleet harvinaisia. Sille on omistettu erikoinen lukukin.³ Toisena samantyyppisenä asuntolana olivat suunnilleen nyk. Kansallismuseon paikalla sijainneet n.k. Tallgrenin «villat» — huvila-sanaa ei siihen aikaan tunnettu —, pari yksitoikkoista kellanvihertävänväristä kakkerroksista puurakennusta.⁴ Ja kun tiedetään, että Helsingin suom. linjakoinen lyseo yhä vieläkin sijaitsee Vanhasta kirkosta pohjoiseen olevassa Lönnrotin ja Kalevankadun välisessä kortteerissa, näiden stadin kundien koulumatka tuli hyvinkin pitkäksi. Tosin olivat jo vuosisadan vaihteessa olemassa raitiotievaunut — aikaisemmin hevosten vetämät, myöhemmin sähkövoimalla kulkevat —, mutta vaikka maksu jo tähän aikaan oli hy-

¹ Stadin kundit koulutiellä. Helsingiläisiä koulupoikia vuosisadan vaihteessa. Porvoo 1966, s. 11 (Lyhennetään seuraavissa alaviitteissä Skk).

² Ibidem, s. 8, 138.

³ Skk, s. 96—105.

⁴ Ibidem, s. 109.

vin alhainen — 15 penniä —, näillä pojilla ei suinkaan ollut varaa käyttää niitä, vaan heidän täytyi pahallakin säällä syksyllä ja talvella jalkapatikassa taivaltaa tietään kouluunsa.⁵ Kuvavaa on, että monet näistä pojista kesälläkin olivat ansiotyössä. Kuitenkin näiden poikien keskuudessa on syntynyt ja kehittynyt eräänlainen helsinkiläispatriotismi, mikä ilmenee eräissä, näiden asunalähiöiden synnyttämässä yhdistyksissä.⁶

Olihan kaupungissamme jo ennen Helsingin suom. linjakokoisen lyseon syntymistä toinenkin suomalainen poikakoulu, joka äskettäin on viettänyt satavuotisjuhlaansa, ja jonka opettaja- ja oppilasmatrikkeli näissä merkeissä on ilmestynyt, Suomalainen Normaalityseo. Helsingin linjakokoisen lyseon muistelmateoksessa normaalityseo on kuvailtu eräänlaisena linjakokoista lyseota «hienompana» kouluna⁷, koska sen oppimäärät ala-asteelta yläasteelle muodostivat keskeyttämättömän jakson. Se edusti vanhaa soliidia klassillista kulttuuria, ja sen leimaa antavat opettajahahmot vuosisadan vaihteessa olivat sen silloinen rehtori, prof. Adolf Voldemar Streng ja hänen työtoverinsa ja seuraajansa prof. Paavo Virkkunen ja tri Heikki Ferdinand Soveri. On väitetty, että normaalityseon oppilaissa oli useampia sivistyneistä kodeista lähteneitä kuin linjakokoisessa lyseossa, mutta mihinkään tarkkaan tilastoon ei ole vedottu. Huomautettakoon vain, että erikoisesti pappis- ja virkamieskodeista lähtöisin olevia oppilaita oli normaalityseossa paljon, sillä erikoisesti papisto oli täysin käsitettävistä syistä suomenmielisiä, ja tämän tosiasian välitön seuraus oli, että Helsingin papiston valtaosa tahtoi antaa pojilleen suomenkielisen, klassillisesti väritetyn koulusivistyksen. Mutta näiden oppilaiden rinnalla oli monia vaatimattomista oloista lähteneitä, joiden linjakokoisen lyseon oppilaiden tavoin

⁵ Ibidem, s. 102, 140.

⁶ Sanomalehti-ilmoituksista päättäen on ollut olemassa eräs Tallgrenin «viljojen» ent. asukkaiden yhdistys. Tämänluontoisia yhdistyksiä ovat myös Sörkän gibat ja Tölikan kundit.

⁷ Skk, s. 106, 140.

täytyi olla ansiotyössä koulutyön rinnalla.⁸ Näin ollen normaali-lyseo oli luonteeltaan yhtä demokraattinen koulu kuin linjajakoinenkin, ja sen oppilaiden kohtelu opettajien puolelta oli täysin puolueetonta ja oikeudenmukaista. Sitäpaitsi normaali-lyseon rehtori prof. Streng piti tietoisesti oppilaita loitolla vuosisadanvaihteen poliittisista levottomuuksista. Edelleen hän loi kouluunsa eräänlaisen kultivoidun sävyn. Tästä kai johtuu, että norssit ressurujen silmissä olivat eräänlaisia herraskaisia lukutoukkia. Edelleen linjajakoisen lyseon muistelmateoksessa on mainittu suomalainen yhteiskoulu, joka todellakin oli n.k. «hieno» koulu.⁹ Useat sen oppilaat olivat lähtöisin suomenmielisistä, mutta ruotsinkielisistä kodeista ja käyttivät välitunnilla keskustelukielenä ruotsia. Tästä koulusta lähtenyt laamanni Harry Brotherus on v. 1965 ilmestyneissä muistelmissaan maininnut eräitä suomalaisuuden ja ruotsalaisuuden välillä horjuvia koulutovereitaan.¹⁰

Näin olemme tulleet Helsingin kielioloihin ja sen suom. linjajakoisen lyseon oppilaiden suhtautumiseen niihin. Kirjailija Anders Cleve on v. 1962 ilmestyneessä teoksessaan *Vit eld antanut kaupunkimme kielioloista seuraavan kuvauksen:*

«Stan hade två språk: ett nytt som växte i utbredning och halt, differentierades och förfinades: ett gammalt som glesnade och långsamt stelnade eller mängdes och slammades upp av det yngre språkets frodighet, finskan, svenskan. Det fanns också ett tredje språk, men det var nästan glömt, talades bara i familjens krets och vid högtidliga tillfällen, tända ljus. Det var ryskan, emigranternas språk och deras barns».¹¹

⁸ Skk, s. 140.

⁹ *Ibidem*, s. 106, 124, 140.

¹⁰ *Henning Söderhjelm*, tämän koulun entinen oppilas, kertoo muistelmissaan *Unga år*, Helsinki 1962, s. 16, että hän ja hänen koulutoverinsa koulun alueella välitunneilla puhuivat ruotsia, ja kun eräs koulun opettajista halusi tässä suhteessa edistää suomen kielen käyttöä pyytämällä ruotsinkielisistä kodeista lähteneitä oppilaita merkitsemään nimensä eräaseen listaan, jonka mukaan he sitoutuivat välitunnilla koulun alueella käyttämään suomea, vain yksi oppilas suostui kirjoittamaan nimensä mainittuun listaan.

¹¹ *Anders Cleve*, *Vit eld*, 1962, s. 12—13.

Vuosisadan vaihteessa näiden kielten asema oli toinen. Viimeksimainittu kieli — venäjä — oli yleisvaltakunnallinen kieli, jota Venäjän keisarin ja Suomen suuriruhtinaan palvelijoiden ehdottomasti oli osattava. Ruotsi oli vanhemman kulttuurin kieli, Runebergin ja Topeliuksen kieli. Tämän kielen — nusvenskan — perustajana pidetään Olof v. Dalinia (1708—1763), Kustaa III:n opettajaa, joka julkaisi ensimmäisen ruotsinkielisen viikkolehden, *Then Swänska Argus* sekä suuren Ruotsin valtakunnan historian. Se oli luonnollisesti meidänkin maamme virallinen kieli, koska maamme oli Ruotsin valtakunnan osa. Orastavan suomenkielisen sivistysmuodon rinnalla sillä oli vanhemmat perinteet, joista ruotsinkieliset yleensä yhä vieläkin ovat hyvinkin tietoiset. Jos näet jokin kansa on saavuttanut eräänlaisen sivistysmuodon ja joutuu tekemisiin kansan kanssa, jonka sivistysmuoto sen mielestä on nuorempi ja kehittymättömämpi, edellinen kansa hyvin mielellään kaikissa mahdollisissa tilaisuuksissa antaa jälkimmäisen tietää tästä. Näin meidänkin kielelliset vastakohtamme ovat selitettävissä. Vuosisadan vaihteessa ruotsin kielen asema Helsingissä oli voimakas, koska kaupunkiamme ympäröivä maaseutu oli ruotsinkielinen. Siitä seurasi, että Helsingin suomenkielisissä valtion oppikouluissa oppilaat yleensä osasivat ruotsia — mikä paremmin, mikä huonommin. Suomea kuitenkin puhuttiin, koska oppilaiden valtaosa sittenkin suomea käyttäessään liikkui varmemmalla pohjalla kuin ruotsia käyttäessään. Tämä seikka ei mitenkään ollut tekemisissä kielipolitiikan kanssa, vaan se oli puhdas realiteetti ilman kielipoliittisia näkökohtia. Sitäpaitsi Juhani Ahon kirjailijakausi oli kukoistuksessaan juuri tähän aikaan, mikä merkitsi suomen kielen vakiintumista sen oltua sitä ennen, uuden kulttuurikielen tavoin, horjuvalla kannalla.¹²

¹² Kuten huomaamme, ei suom. normaalilyeossa tarvinnut turvautua suom. yhteiskoulun keinoihin suomen kielen käytön edistämiseksi keskustelukielenä välitunneilla, koska tämä kysymys oli itsestään selvä asia, puhumattakaan Venäjän oppilaitoksissa Baltikumissa ja Puolassa ennen ensimmäistä maailmansotaa vallalla olleesta pedellijärjestelmästä, jolla valvottiin venäjän kielen käyttämistä välitunneilla. Näin ollen prof. Matti

Helsingissä oli vuosisadan vaihteessa kaikkia näitä kieliä edustavia kouluja. Venäjän kieltä edusti lähellä suom. linjajakoista lyseota sijaitseva Aleksanterin lukio, jonka oppilaita suomalaiset lyseolaiset joutuivat näkemään. Venäläiset lukiolaiset käyttivät sotilasmallista univormua ja kirjarensseliä sekä poikkesivat näin ollen tyyppillisistä helsinkiläiskoululaisista. Tosin meidän lukiolaisemme viime vuosisadan keskivaiheilla käyttivät siviiliunivormua, mutta kun Helsingissä lukiota ei koskaan ollut, univormupukui-nen koululainen oli tavallisuudesta poikkeava ilmiö. Luonnollisesti nämä sotilasmalliset univormut jo sinänsä ärsyttivät suomalaisia lyseolaisia, koska ne symbolisoivat venäläistyt-tämisspyrkimyksiä. Väinö Tanneria ärsyttivät erikoisesti heidän kirjarensselinsä: «Me jaksomme kantaa vähäiset kirjamme kädessä tai taskussa, ei niitä rensselikaupalla tarvinnut kouluun viedä». ¹³ Tappeluista kyllä on mainittu, mutta ne olivat vain ajoittaista laatua. Bertel Salenius mainitsee venäläisten lukiolaisten Bobrikovin aikana esiin-tyneen suomalaisille lyseolaisille ylimielisesti: he saattoivat kohot-taa olkapäitään suomalaisten tullessa vastaan, vieläpä syljeskellä heitä kohti. ¹⁴ Näiden rivien kirjoittaja saattaa kertoa täysin vas-

Kuusen sanat, mitkä Heikki Brotherus esittää äskettäin ilmestyneen Hel-singin Normaalilyseon matrikkelin esipuheessa (Helsingin Normaalilyseon Matrikkeli 1887—1967, Seinäjoki 1967, s. 6. Lyhennys seur. alaviitteissä HNM), että «Norssin pihalla ei siedetty ruotsin sanaa», oudoksuttavat. Edellisestä ilmenee, että tällainen kielto oli tarpeeton, koska yllä esite-tyistä syistä ruotsia ei oppilaiden kesken käytetty keskustelukielenä. Allekirjoittajan kokemukset perustuvat vuosisatamme kahteen ensimmäiseen vuosikymmeneen prof. Kuusen perustuessa kahteen sitä seuraavaan. Allekirjoittaneen kouluaikana silloinen rehtori prof. Streng eräässä alkajais-puheessa alati muuttuvien, venäjän kielen asemaa vahvistavien lukujär-jestysten johdosta valitti nimenomaan vanhan sivistyskieleemme — ruotsin — aseman heikentämistä. Oppilaiden mielestä tämä kanta oli aivan luonnollinen. Monta samanlaista esimerkkiä voidaan esittää. Prof. Kuu-sen sanat selittyvät siten, että äidinkielen rakkaus hänen aikanaan sai yhä santarmimaisemman luonteen. Tiedämme hyvin, mistä tämä vaikutus on peräisin.

¹³ Skk, s. 12.

¹⁴ Ibidem, s. 67.

takohtaisen kokemuksen. Minulla ei ollut minkäänlaisia suhteita näihin lukiolaisiin, mutta kulkiessani kerran ennen ensimmäistä maailmansotaa silloista Länsi-Heikinkatua — nyk. Mannerheimintietä — näin joukon venäläisiä lukiolaisia verrattain lähellä heidän kouluun käyttämässä vilkkaassa keskustelussa — ruotsia, mikä seikka ei suinkaan todistanut vihamielisyyttä maattamme kohtaan. Yleensä venäläisissä piireissä pidettiin nimenomaan ruotsalaisuutta venäläistytämisen pahimpana esteenä: suomalaisuudesta kyllä saatettiin suoriutua helpommin! Ja tänne joutuneiden meikäläistä koulusivistystä saaneiden venäläissyntyisten jälkeläisten keskuuteen oli syntynyt stadin kundien tapainen helsinkiläispatriotismi. Tällaisen asennoitumisen esimerkkinä voin mainita Helsingin ruots. lyseon venäjän kielen lehtorin Wladimir Jevstratoffin, joka oli syntynyt Helsingissä ja saavuttanut maisterinarvonsa yliopistossamme, ja jolla oli tunteja myös Helsingin suom. linjajakoisen lyseon juhlaulkaisussa mainitussa Brobergin yhteiskoulussa. Lehtori Jevstratoff toi erikoisesti esille helsinkiläisyytensä. Kun hänen opettajatoverinsa viimeksimainitussa oppilaitoksessa hänen kookkaan vartalonsa ja hänen vaalean aaltoilevan partansa takia pitivät häntä Rurikin viikinkivarjaagien jälkeläisenä, hän vastasi:

«Förlåt, goda vänner, men jag är ändå ryss. Språket i hemmet är ryska, och jag tillhör den grekisk-ortodoxa kyrkan. Men i er har jag mina bästa kamrater».¹⁵

Samanlainen asenne on havaittavissa venäläistä alkuperää olevan maaherra Herman Koroleffin Den gamla goda tiden-muistelmissa (1953).

Mitä taas ruotsin kieleen tulee, suomenkieliset stadin kundit olivat yleensä tietoiset sen «hienoudesta» ja «herraskaisuudesta», ja ruotsinkieliset koululaiset olivat heidän mielestään «ylpeitä». Koko muistelmateoksessa ei ole mainittu ruotsinkielisiä valtion oppikouluja, ilmeisesti koska ne sijaitsivat aivan toisessa osassa kaupunkia, vaan yksinomaan «Lärkan», joka kirjoittajien mie-

¹⁵ Ivar A. Heikel, *Minnen från min studenttid och mina studieår*, Helsinki 1946, s. 118.

lestä on «Suomen vanhin yhteiskoulu».¹⁶ Ruotsinkielisissä piireissä «Lärkan» on Nya svenska läroverket-nimisen yksityisen poikakoulun nimitys, jonka oppilaat korkeiden lukukausimaksujen takia ovat lähtöisin pääasiallisesti hienostokodeista. Näistä oppilaista käytettiin ruotsinkielisissä piireissä vähemmän hienojen koulujen oppilaiden keskuudessa nimitystä «sammetsbyxor». Ko. yhteiskoulun tavallinen perustajansa nimen mukainen nimitys oli Brobergska samskolan, ja se oli ruotsalaisittain hienon suom. yhteiskoulun vastine. Sen kansanomainen ruotsinkielinen nimi on Broban. Luonnollisesti näiden koulujen oppilaat elivät taloudellisesti edullisemmissä olosuhteissa kuin suomalaiset lyseolaiset, ja täten on täysin ymmärrettävä seuraava suom. lyseon oppilaan vuodatus:

«Kun kerran jouduimme pelaamaan koulujen välisessä jääpallosarjassa Korkeavuorenkadulla sijaitsevan ruotsalaisen yhteiskoulun «Lärkan» joukkuetta vastaan, niin epäiltiin lähteä, koska pelkäsimme vastustajiemme pilkkaavan huonoja varusteitamme. Ruotsalaisilla oli joka pojalla tuliterä «hockarit» ja pussihousut, kun taas meidän pojillamme, paitsi Linnalla, oli tavalliset «nurmikset» ja mitä kirjavimmat vaatteet päällään. Otte-luun kuitenkin mentiin ja voittomme oli ylivoimainen».¹⁷

Samanlaista mielialaa kuvastaa suom. linjajakoisen lyseon oppilaiden käsitys v:n 1908 ylioppilaskirjoitusten matemaattisten tehtävien arvostelemisesta. Heidän rehtorinsa laudatur-arvosanalla arvostelemat tehtävät oli ylioppilastutkintolautakunnassa alennettu cum laude approbatureiksi, ja syy siihen oli oppilaiden mielestä erään ylioppilastutkintolautakuntaan kuuluvan matematiikan «ruotsalaisen dosentin» halu nöyryyttää suomalaisia kirjoittajia. Ao. kirjoittajan käsityksen mukaan suom. normaalilyseossa oli sattunut samaten, ja tämän koulun oppilaiden käsitys tästä arvostelusta oli siis ollut sama kuin linjajakoisen lyseon oppilaiden. Joka tapauksessa tämä väite on vakava ylioppilastutkintolautakunnan jäsenen kohdistuva syytös, ja jos se olisi pitänyt

¹⁶ Skk, s. 12. Asianomaisen kirjoittajan olisi ollut syytä vilkaista Väinö Tannerin Näin Helsingin kasvavan, Helsinki 1947, s. 283—285, jossa ovat tekstissä mainitut oikeat nimitykset.

¹⁷ Skk, s. 125.

paikkansa, se olisi voinut koitua tälle dosentille kohtalokkaaksi.¹⁸ Mitään sellaista ei tietystikään sattunut, ja siksi tämä väite on katsottava kuuluvaksi samantapaisiin koulupoikien puheisiin, mistä jo esityksemme alussa huomautimme, ja todistavan niiden epäluotettavuutta.

Ruotsinkielisten hieno kulttuuri on siis stadin kundien käsitys ruotsin kielestä, mutta varsinaisen ruotsalaisuuden julistuksen ydin on ruotsalainen maa (den svenska jorden), jonne suomalaisilta on pääsy kielletty. Tämä seikka on otettava huomioon Helsingin kielioioja arvosteltaessa. Ruotsin vallan aikana Turku oli maamme kulttuurielämän keskus. Tätä kaupunkia ympäröivä mannermainen maaseutu oli silloin ja on edelleen suomenkielistä, ja sieltä oli peräisin kaupungin kaikki työ- ja palvelusväki, josta oli seurauksena, että kaupungissa kuuli paljon suomea. Kun Helsinki tietyistä syistä v. 1812 tuli maamme pääkaupungiksi, sen kielisuhteet olivat toiset kuin Turun. Sitä ennen Helsinki asukaslukuun nähden oli maan toinen kaupunki ja siis vilkas kaupunkikaupunki. Se sijaitsi aivan keskellä Uudenmaan ruotsalaisuudesta, ja siitä oli seurauksena, että sen palvelus- ja työväki oli peräisin läheisistä ruotsinkielisistä pitäjistä, joten pääkaupunkimme alkuaikoinaan oli ruotsinkielisempi kuin Turku. Tämän totea v. 1832 syntynyt Anders Ramsay tunnetuissa muistelmissaan.¹⁹ Pääkaupunkina Helsinki veti puoleensa väestöä kaikkialta maasta, ja seuraus oli se, että suomenkielisyys yhä enemmän voimistui meidän aikanamme tietyin tuloksin. Joka tapauksessa kau-

¹⁸ Ibidem, s. 44. Ko. dosentin nimi oli kirjoittajan mukaan Nyberg, mutta sen nimistä matematiikan dosenttia ei ole koskaan ollut Helsingin yliopistossa. Ilmeisesti kirjoittaja tarkoittaa Helsingin yliopiston matematiikan dosenttia Emil Arvid Stenbergiä (1858—1908), joka vuosina 1897—1908 oli ylioppilastutkintolautakunnan jäsen. Stenbergin ruotsalaisuus lienee johtunut hänen polemiikistaan ylitarkastaja tri L. Th. Nevanlinnan kanssa tämän tunnetun geometrian oppikirjan yhteydessä (*Tor Carpelan — L. O. Th. Tudeer*, Helsingin yliopiston opettajat ja virkamiehet v:sta 1828, Helsinki 1925, s. 921—922).

¹⁹ *Anders Ramsay, Från barnaår till silfverhår II*. Helsinki 1904, s. 34—35.

punkimme ruotsinkielinen aines katsoi olevansa kantaväestö — sitä siis elähdytti samanlainen helsinkiläispatriotismi kuin stadin kundeja ja tänne siirtyneiden venäläisten jälkeläisiä — ja piti suomenkielisiä vieraina tunkelijoina ja nousukkaina. Siksi etupäässä Hufvudstadsbladetissa on vaalittu kaupunkimme menneisyyttä, ja vasta viime aikoina pääkaupunkimme suomenkielinen sanomalehdistö on tässä ruvennut seuraamaan Hufvudstadsbladetin esimerkkiä.²⁰ Tämä kaikki on otettava huomioon kaupunkimme oppikoulujen menneisyyttä kuvailtaessa ja arvosteltaessa. On siis mentävä Ruotsinvallan aikoihin saakka. Silloin jokaisessa suurehkoissa Suomen kaupungissa — erittäin jos siinä oli maaherranvirasto — oli klassillissävyinen n.k. triviaali- eli yläalkeiskoulu, eikä Helsinki tällöin tehnyt poikkeusta. Sen triviaaliskoulun tiedetään toimineen jo v. 1688, ja se toimi vielä Venäjän vallan aikana. Sen oppilaat olivat lähtöisin rahvaan piiristä.²¹ Tunnetun Lauantaiseuran vaikutuksesta syntyi yksityinen oppikoulu Helsingin lyseo, jonka opettajina toimivat monet Lauantai-seuran jäsenet ja monet muut kulttuuripersoonallisuudet kuten Runeberg ja Topelius.²² Molempien koulujen opetuskieli oli tietysti ruotsi. Helsingin Lyseon kuolema johtui sen klassillisesta sävystä, joka ei nauttinut suosiota, ja sen toiminnan jatkajaksi

²⁰ Huomautettakoon tässä yhteydessä, että v. 1865 syntynyt erillinen Helsingin kaupungin seurakunta — sitä ennen Helsingin kaupunki kirkollisesti kuului Helsingin pitäjään — sai viralliseksi nimekseen Helsingin ruotsalais-suomalainen seurakunta. Nimeen sisältyvä kielten järjestys johtui ilmeisesti siitä, että samalla kaupunkiin perustettiin meikäläisten kirkollisten viranomaisten alainen saksalainen seurakunta. Ruotsin kielen maininta ennen suomen kieltä on selitettävissä siten, että kaupungin väestön enemmistö oli ruotsinkielinen. Kaupungin tultua jaetuksi kielellisin ja alueellisin perustein eri seurakunniksi, kysymys kotimaisten kielten järjestyksestä tuli tarpeettomaksi.

²¹ Helsingin kaupungin historia I, Helsinki 1950 (Eino Suolahti), s. 390, II (Eirik Hornborg), s. 526 seur, III, 2 (Martti Ruuth), s. 449—451.

²² *K. G. Leinberg*, Helsingfors Lyceum under de trettiofem första åren af dess verksamhet, Helsingfors 1866.

tuli ennen mainittu suom. linjajakoista lyseota muistuttava Nya svenska läroverket — Lärkan. Toinen syy oli Helsinkiin perustettu oppikoulunopettajien valmistuslaitokseksi aiottu Normaali-lyseo, joka sek in klassillissävyisenä tuli Helsingin lyseon vaaralliseksi kilpailijaksi. Normaali-lyseo, jonka opetuskieli tietysti oli ruotsi, syntyi valtiiovallan aloitteesta. Kolmelle eteväksi tunnetulle pedagogille annettiin matka-apuraha kouluolojen ja erikoisesti opettajavalmistuksen tutkimiseksi Keski-Euroopan maissa. Nämä pedagogit olivat Vaasan lukion matematiikan ja fysiikan lehtori Julius Efraim Bergroth (1819—1876)²³ ja Kuopion yläalkeiskoulun rehtori Henrik Leopold Melander (1819—1890)²⁴, jotka olivat parhaissa miehuuden voimissaan, sekä lupaavana ja tietorikkaana tunnettu Helsingin lyseon klassillisten kielten opettaja, fil. maist. Carl Johan Lindeqvist (1834—1900).²⁵ Matka tehtiin vv. 1862—1863.²⁶ Kotimaahan palattuun ja esitettyään selonteon matkansa tuloksista heidät nimitettiin yliopettajiksi v. 1864 perustettuun normaalilyseoon, johon yläalkeiskoulu yhdistettiin. Yliopettajat olivat velvollisia sekä antamaan luokkaopetusta että myöskin ohjaamaan nuoria, oppikouluopettajiksi aikovia kandidaatteja, ja siksi heidän varsinainen opetusvelvollisuutensa oli pienempi kuin lehtoreiden. Bergroth tuli matemaattisten aineiden ja luonnontieteiden, Melander historiallisten tieteiden ja Lindeqvist kielten yliopettajaksi. Uskonnon yliopetta-

²³ Kansallinen elämäkerrasto I, s. 230—231.

²⁴ Kansallinen elämäkerrasto IV, s. 69—70.

²⁵ Kansallinen elämäkerrasto III, s. 450—451.

²⁶ Näiden rivien kirjoittaja on Leipzigissä ollessaan 1920-luvulla nähnyt jäljen näiden kolmen suomalaisen koulumiehen matkasta. Goethen Faustin kautta kuuluisassa sikkäläisessä Auerbach-kellarissa söin annoksen unkarilaista gulašia ja huuhdoin sen alas punaviinillä. Tällöin huomasin, että oli pantu näytteille eräs kellarin vieraskirjoista, johon Bismarck oli merkinnyt nimensä. Katsellessani tarkemmin ko. sivua huomasin siinä yllämainitun kolmen suomalaisen koulumiehen nimet sekä suomenkielisen sananlaskun, jonka sanoja en valitettavasti enää muista. He olivat siis kuusikymmentä vuotta aikaisemmin käyneet kellarissa samalla asialla kuin allekirjoittanut.

jaksi nimitettiin v. 1866 Vaasan uskonnon lehtori Alfred Kihlman (1825—1904).²⁷ Bergroth toimi koulun ensimmäisenä rehtorina, mutta hänen toimintansa ei tullut pitkäaikaiseksi, sillä jo v. 1870 hänet nimitettiin vastaperustettuun kouluhallitukseen edustamiensa aineiden ylitarkastajaksi (nyk. kouluneuvokseksi). Rehtoriksi tuli Kihlman, ja hän toimi siinä virassa yli neljännesvuosisadan painaen etevänä pedagogina ja hallintomiehenä oman leimansa kouluunsa.

Huomattavaa on, että nämä yliopettajat olivat enemmän tai vähemmän suomenmielisiä. Tällaisena on erikoisesti Kihlman tunnettu. Hän mm. suosi — vaikkakin huonolla menestyksellä — normaalilyseon vv. 1867—1878 toimivia suomenkielisiä rinnakkaisluokkia, joista on luettu nyk. Helsingin suom. normaalilyseon ikä, ja joihin perustuu sen äskettäin vietetty satavuotisjuhla. Kihlmanin lukuisista jälkeläisistä on tullut sekä suomenettä ruotsinmielisiä. Edellisiin kuului kasvitieteilijä, senaattori Alfred Osvald Kairamo (1858—1938), ja jälkimmäisistä polveutuu moderni ruotsinkielinen kirjailija Christer Kihlman. Vankempi suomalaisuudessa oli yliopettaja H. L. Melander, jonka kodissa ajan tavan mukaan tosin ruotsi oli vallitseva ja hänen poikiensa koulukieli. Kuitenkin heistä tuli huomattavia työmiehiä nimenomaan suomenkielisen sivistyksen vainioilla. Tässä mielessä he jo verrattain aikaisin ottivat suomen varsinaiseksi keskustelukielekseen ja esiintyivät myös — tosin hyvin maltillisesti ja harmitusti — omassa osakunnassaan — Savo-karjalaisessa — suomalaisuuden edistäjinä. Yliopettaja H. L. Melanderin pojat olivat Turun suom. klassillisen lyseon huomattava rehtori Henrik Melander (1854—1905)²⁸, suom. normaalilyseon historiallisten tieteiden yliopettaja, prof. Kurt Reinhold Melander (1858—1941)²⁹ ja fyysikko ja meteorologi, prof. Gustaf Melander (1861—1938).³⁰

²⁷ Kansallinen elämäkerrasto III, s. 153—158.

²⁸ Ibidem IV, s. 70—71.

²⁹ Ibidem IV, s. 71—72.

³⁰ Ibidem IV, s. 72.

H. L. Melander sai myös virassaan ruots. normaalilyseossa suomenmielisen seuraajan, prof. Emil Böökin (1835—1914) jonka poika, sosiaalihallituksen ylijohtaja Einar Böök (1874—1957)³¹, tuli ylioppilaaksi Helsingin suom. normaalilyseosta.³² Lindeqvist oli tosin suomalaisseudulta kotoisin, ja hänen kandidaattitutkintoonsa sisältyi Lönnotin antama suomen kielen laudatur-arvosana, mutta perhe- ja koulukieli vaikuttivat siihen, että hänen poikansa lukeutuivat ruotsinmielisiin. Olihan hän naimisissa ruotsin kielen lehtorin Elis Lagerbladın sisaren kanssa.³³

Niin kauan kuin ruots. normaalilyseo oli järjestelyn alainen, yliopettajat aluksi olivat ainoat vakinaiset opettajat, ja heitä avustivat tilapäiset tuntiopettajat, joiden joukossa oli monia suomenmielisiä. Koska oli vain yksi kielten yliopettaja, jonka oli valvottava kaikkien kielten — klassillisten, kotimaisten ja uusien — opetusta, ja koska tässä klassillisessa oppilaitoksessa ensi sijassa vanhojen kielten vakinainen opettajanvirka oli tarpeen, perustettiin v. 1868 klassillisten kielten lehtorinvirka, jonka haltijaksi tuli Jyväskyläın suom. alkeisopiston lehtori, tri Johan Gabriel Geitlin (1836—1890).³⁴ Hänen toimintansa tässä koulussa ei tullut pitkäaikaiseksi, sillä jo v. 1874 hänet nimitettiin äskettäin Hämeenlinnaın perustetun suomalaisen normaalilyseon kielten yliopettajaksi, ja hän tuli samalla sen ensimmäiseksi rehtoriksi. Geitlinin toiminta suomenkielisen oppikoulun näkyvimpänä hahmona on siksi tunnettu, ettei se tarvitse yksityiskohtaista selvitylä. Mainittakoon tässä vain hänen selkeä latinan kielioppinsa, jonka merkitys suomenkielisen kulttuurin muutosivistykselle on suuri. — Vuonna 1874 perustettiin ruots. normaalilyseoon kokonaista kolme vakinaista opettajanvirkaa. Näistä yksi oli luonnontieteiden lehtorin virka, ja sen haltijaksi tuli fil. maist. Karl

³¹ Ibidem I, s. 352—353.

³² HNM, s. 57 (n:o 344). — *Einar Böök*, Topelius-muistoja, s. 234—255 teoksessa Muistikuvia I, Helsinki 1945, julk. Eino E. Suolahti.

³³ *Kay Stenberg*, Svenska Normallyceum 1864—1964, Tammissaari 1964, s. 144—147.

³⁴ Kansallinen elämäkerrasto II, s. 201—203.

Johan Wilhelm Unonius (1840—1910). Vaikka hän julkaisi kaikki tunnetut oppikirjansa ruotsiksi, hänellä oli sittenkin eräitä suomalaisympatioita, sillä hänen poikansa, merikapteeni Oskar Unonius kävi suom. normaalilyseota, ja hänen tyttärensä Ada jou-tui naimisiin Jyväskylän kansakoulunopettajaseminaarin johtajan Nestor Ojalan kanssa.³⁵ — Muut opettajanvirat olivat kollegan (nuor. lehtorin) virkoja, joista kumpaankin kuului opetusvelvollisuus latinassa ja suomessa, siis lyseon tärkeimmissä aineissa. Edellinen näistä kollegoista oli fil. maist. Viktor Reinhold Kockström (1835—1912), joka aluksi toimi monien eri aineiden — matematiikankin — opettajana ala-asteella. Hän on erikoisesti tunnettu monina painoksina ilmestyneestä suomen kielen oppikirjastaan, joka tosin on selväpiirteinen, mutta ei täysin yleiskatsauksellinen, ja joka ei innostanut ketään opiskelemaan kieltä. Suomalaisseudulla syntyneenä Kockströmillä oli eräänlaisia suomalaisympatioita.³⁶ — Toinen näistä kollegoista oli samantapaisissa olosuhteissa syntynyt latinan ja suomen kielen kollega Johan Henrik Tranberg (1838—1892), joka normaalilyseon virkansa rinnalla toimi Helsingin Suom. Alkeisopistossa — yksityisessä suomenkielisessä oppilaitoksessa — ja suom. normaalilyseossa tuntiohjaajana.³⁷ Hänen poikansa, joka on tunnettu nimellä Johan Heikki Kurkilahti (1877—1926), tuli ylioppilaaksi suom. normaalilyseosta ja toimi kauppakoulunopettajana ja re- viisorina sekä oli Eteläsuomalaisen osakunnan alkuaikoina sen näkyvimpiä hahmoja. Niinpä hän ensimmäisenä merkitsi nimensä tämän osakunnan matrikkeliin.³⁸ — V. 1876 perustettiin

³⁵ *Axel Bergholm*, Sukukirja II, Kuopio 1901, s. 1336. — HNM, s. 49 (n:o 169). Suom. Kasvatusop. Yhdistyksen Aikakauskirja 1910, s. 353—355.

³⁶ Suom. Kasv. Yhd. Aikak. 1912, s. 290—295.

³⁷ Hufvudstadsbladet 28. VIII. 1892.

³⁸ HNM, s. 54 (n:o 379). *J. H. Kurkilahti*, Piirteitä Helsingin suomalaisen alkeisopiston syntyhistoriasta, s. 198—218 teoksessa Eteläsuomalaisten Tervehdys Kotiseudulle, Helsinki 1908. Uusimaa I. Eteläsuomalaisen osakunnan julkaisema 25-vuotisjuhlakseen Helsinki. Eteläsuoma-

ruots. normaalilyseon matemaattisten aineiden lehtorin virka, jonka haltijaksi nimitettiin etevänä matematiikan opettajana tunnettu fil. maist. Alexander Streng (1848—1901). Jyväskylässä syntyneenä ja Kuopiossa koulunsa käyneenä hän osasi suomea ja antoi virkatoverinsa Tranbergin tavoin opetusta sekä ruots. normaalilyseon suomenkielisillä rinnakkaisluokilla että suom. alkeisopistossa. V. 1887 hänet nimitettiin matemaattisten aineiden ja luonnontieteiden ylitarkastajaksi kouluhallitukseen. Hänen poikansa, henkikirjuri Toivo Lennart Streng (1871—1914) tuli ylioppilaaksi Helsingin suom. normaalilyseosta.³⁹ Tähän suomenmielisyys ruots. normaalilyseon opettajakunnassa oikeastaan päättyikin, sillä tämän jälkeen ainoastaan suomen kielen edustajat tässä koulussa — lehtorit J. F. Ollinen ja Aleksi Ilmonen sekä yliopettaja tri Harry Streng-Renkonen — olivat tämän sammuvan suomenmielisyyden edustajia.⁴⁰

Mitään suoranaista suomalaisuuspropagandaa tämän käsitteen modernissa mielessä ei normaalilyseossa harjoitettu, vaan annettiin lukusuunnitelman mukaista opetusta, jolloin pääpaino pantiin klassilliselle sivistykselle. Koska oppilaat eivät tähän aikaan olleet yksinomaan helsinkiläisiä, vaan myös muualta tulleita virkamiesten lapsia, jotka olivat kasvaneet toisenlaisissa oloissa kuin edelliset — olihan koulussa sitäpaitsi ajoittain neljä suomenkielistä rinnakkaisluokkaakin —, oppilaiden asenne kielikysymykseen ei ollut yhtenäinen, vaan siinä saattoi havaita erilaisia vivahteita. Tunnettua on, että eräissä kouluissa, joissa ruotsi oli opetuskielenä, oppilaat — etenkin suomenkielisillä paikkakunnilla — käyttivät suomea välitunneilla tai ainakin suhtautuivat

lainen Osakunta 1905—1960, s. 159. Eteläsuomalaisen osakunnan matrikkeli I. 1905—1925, Helsinki 1955, s. 15.

³⁹ Alexander Strengistä: *V. A. Nordman, Adolf Voldemar Streng ja Aukusti Juhana Mela*, s. 30—36 (Koulu ja menneisyys. Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja 1960—1961, Helsinki 1961).

⁴⁰ Tästä suomenmielisyydestä Stenbergkin puhuu s. 159.

suopeasti suomen kieleen.⁴¹ Ja liittyessään ylioppilasosakuntiin kolme näkökohtaa tuli silloin heidän eteensä: 1) koulukaupungin sijainti, 2) varsinainen kotipaikka tai 3) isän oikeus (*ius patris*). Normaalilyseon tapauksessa Uusmaalainen osakunta koulun sijaintiin nähden olisi ollut luonnollisin, mutta tämän täysin ruotsinkielisen osakunnan jyrkästi torjuva asenne suomen kieleen nähden sai aikaan sen, että suomenkieliset eivät viihtyneet siinä, vaan hakeutuivat kahden muun näkökannan nojalla muihin osakuntiin, joissa suomen kieleen suhtauduttiin myönteellisemmin. Tällaiseen viittaa muistelmissaan eräs koulun entinen oppilas, erikoisesti musikaalisuudestaan tunnettu koulumies, lehtori Arthur Sieberg (1862—1948), joka v. 1880 tuli ylioppilaaksi. Ylioppilaskokelaiden lukumäärä ruots. normaalilyseossa oli sinä vuonna 18. Eräänä harmaana talvipäivänä tuli heidän kouluunsa kaksi heidän vanhempaa, jo pari vuotta ylioppilaina ollutta koulutoveriaan kehoittaen abiturientteja liittymään Savo-karjalaiseen osakuntaan kuvaillen siinä vallitsevaa suomenmielistä henkeä. Näistä ylioppilaista toinen ei ollut mikään vähempi kuin P. E. Svinhufvud, ja toinen oli tunnettu koulumies P. A. Sahlsten (1861—1933), myöhemmin Mikkelin lyseon rehtori. He saivat aikaan sen, että näistä abiturienteista seitsemän — siis enemmän kuin kolmannes — liittyi tähän osakuntaan. Sieberg lisää, että heidän opettajiensa kanta kieliasiassa myös vaikutti tähän.⁴² Siebergin täydellinen vastakohta oli häntä viisi vuotta nuorempi ruots. normaalilyseon entinen oppilas, sanomalehtimiehenä tunnettu fil. maist. Rafael Lindqvist (1867—1952), joka aikoinaan tunnetussa Fyren-pilalehdessä vv. 1910—1915 kuvailee entisen koulunsa konventtioloja 1880-luvulla suhtautuen suomalaisuuteen täysin kielteisesti, seikka, mikä ennustaa tulevaa kehitystä tässä koulussa.

⁴¹ *Anders Ramsay, Från barnaår till silfverhår I*, s. 135. *A. H. Berg-holm, Muutamia muistoja kouluvuosiltani Porvoossa* (s. 282—297 teok-sessa *Muistikuvia I*).

⁴² *Arthur Sieberg, Vuodet ovat vierineet II*, Hämeenlinna 1947, s. 92—94.

Kuten edellisestä havaitaan, ruots. normaalilyseo säilyttään oli — *mutatis mutandis* — samanlainen kuin suom. normaalilyseo. Mutta on olemassa Helsingissä toinenkin ruotsinkielinen valtion poikaoppikoulu, Kruununhaassa sijaitseva ruotsalainen linjakokoinen lyseo, joka aikaisemmin oli tunnettu ruots. realilyseon nimellä. Sen synty oli toisenlainen kuin suom. linjakokoinen lyseon: sen perustaja oli kouluhallituksen ensimmäinen pääjohtaja, kenraaliluutnantti vapaaherra Casimir v. Kothen, jonka nimellä ei ole hyvää kaikua maamme vaiheissa, kaikkein vähimmin sen sivistyshistoriassa. Jo ennen häntä suunniteltiin maassamme aate- ja varakasta porvarisnuorisoa varten latinatonta oppikoulua, jonka päämäärä oli puhtaasti käytännöllinen, ja jonka opetusohjelmaan maamme yhteys Venäjään sikäli painoi leimansa, että venäjän ja ranskan kielen käytännöllinen taito siinä muodosti oleellisen osan. Tämän tarpeen täytti Haminan kadettikoulu. Tässä koulussa lehtorina toiminut sittemmin arkkipiispa Edvard Bergenheim perusti Turkuun samantapaisen, tuleville siviilihenkilöille aiotun oppilaitoksen, joka toimi vv. 1842—1848, mutta joka lopetti toimintansa taloudellisista syistä.⁴³ Helsingin realilyseo — niin koulun virallinen nimi alkuaan kuului — oli aiottu samantapaiseksi kasvatus- ja opetuslaitokseksi, ja se oli v. Kothenin erikoistarkkailun kohde. Sen järjestely oli venäläismallinen. Mutta v. Kothenin valtakauden loputtua se vähitellen tuli suom. linjakokoinen lyseon tyyppiseksi, mikä merkitsi sitä, että saksa vieraitten kielten joukossa tuli pääkieleksi. Myös sen oppilaiden yhteiskunnallinen taso tuli samantapaiseksi kuin suom. linjakokoinen lyseon oppilaiden: se tuli ruotsinkieliseksi stadin kundien kouluksi, joiden lapsuudenkoti saattoi sijaita Pasilan «Torlinnassa», Tallgrenin loma-asunon näköisissä «villoissa» tai Sörnäisissä. Näiden oppilaiden koulutie muodostui toisenlaiseksi kuin vastaavien suomalaisten oppilaiden, ja Sörnäisissä asuville suhteellisen lyhyeksi. On vaikeata verrata näiden ruotsinkielisten oppilaiden

⁴³ K. G. *Leinberg*, *Bergenheimska realskolan i Åbo* (Kasv. Yhd. Aikak. 1885, s. 67—107.

kotien varallisuussuhteita suomenkielisten oppilaiden oloihin, mutta ei tunnu mahdottomalta, että edellisten oppilaiden joukossa oli paljon varattomista kodeista lähteneitä. Joka tapauksessa nämäkin oppilaat olivat ruotsalaisen maan hengen elähdyttämiä ja pitivät suomenkielisiä vieraina tungettelijoina pääkaupungissa. Mitään suoranaisia tappeluita ei syntynyt, mutta tämä riippui siitä, että suomalainen ja ruotsalainen linjajakoinen lyseo sijaitsivat eri puolilla kaupunkia, joten oppilaiden koulutie oli erilainen.

Edelläsanotun nojalla olisi siis odottanut, että Helsingin ruots. linjajakoinen lyseo olisi ollut ruotsalaisuuden vankka tyysija, mutta kohtalon oikku johti siihen, että vuosisadan vaihteessa tämän lyseon kaikki vanhemmat lehtorit olivat suomenmielisiä, ja että kaksi heistä — omituista kyllä — toimi jo v. Kothernin aikana siinä. Toinen näistä oli erikoisesti geometrian oppikirjoistaan tunnettu koulumies tri Lars Theodor Nevanlinna (1850—1916), joka sitäpaitsi sai kaksi suomenmielistä seuraajaa, joista edellinen oli hänen huomattavasti nuorempi veljensä tri Otto Wilhelm Nevanlinna (1867—1927), kuollut suom. normaalilyseon matemaattisten aineiden yliopettajana, ja toinen tri Einar Rancken (1861—1956), joka oli toiminut opettajana ja rehtorina erinäisissä suomenkielisissä oppikouluissa, ja jonka lapset — mm. lehtori tri Gunnar Rancken — olivat saaneet suomenkielisen koulusivistyksen.⁴⁴ Toinen v. Kothernin aikuinen opettaja oli suomenkielisistä oloista lähtenyt, suomen kielen lehtori Knut Emil Lindgren (1840—1912), jonka molemmat lääkäreinä toimineet pojat, Karl Emil ja Einar Ilmari tulivat ylioppilaiksi suom. normaalilyseosta.⁴⁵ Lindgrenin seuraaja oli niinikään suomenkielisistä oloista lähtenyt Kaarle Jalmari Rostedt (1866—1940), joka aikaisemmin oli toiminut suomenkielisissä oppikouluissa ja toimi tämän lyseon rehtorina, ja jonka pojat, insinööri

⁴⁴ *Einar Rancken*, Släkten Rancken i Finland. Andra upplagan. Helsingin 28, s. 31—32.

⁴⁵ Suom. Kasv. Yhd. Aikak. 1912, s. 447—450. — HNM, s. 41 (n:o 12), 55 (n:o 277).

Yrjö Veikko Ilmari Rostedt ja varatuomari Armas Elja Ensio Rostedt olivat suom. normaalilyseon entisiä oppilaita.⁴⁶ Näiden lehtoreiden lisäksi joutuivat tähän lyseoon saksan ja ranskan kielen vanh. lehtori Karl Emil Hårdh (1841—1919)⁴⁷ ja Hämeenlinnan normaalilyseosta ylioppilaaksi tullut venäjän kielen vanh. lehtori Kaarle Severi Ahonius (1860—1937), joka myös toimi lyseon rehtorina.⁴⁸ Viides näistä opettajista oli sittemmin suom. normaalilyseon historiallisten tieteiden yliopettaja, toisessa yhteydessä mainittu prof. K. R. Melander, joka tässä lyseossa toimi historian lehtorina, ja jonka seuraajaksi tuli monissa suomenkielissä oppikouluissa toiminut tri Oskar Adolf Hainari (1858—1910), joka myöhemmin joutui historian lehtoriksi suom. normaalilyseoon.⁴⁹ Tämän koulun nuorempiin lehtoreihin kuuluva, koulun rehtorinakin toiminut matematiikan nuor. lehtori Arvid Ferdinand Lilius (1861—1926), oli ainakin jossain määrin suomenmielinen ja toimi opettajana suomenkielissäkin kouluissa. Hänen poikansa, pankinjohtaja, fil. maist. Harry Lilius, tuli ylioppilaaksi Helsingin suom. yhteiskoulusta, mutta hänen pojanpoikansa, fil. maist. Patrik Lilius on tätä nykyä ruots. kansanpuolueen sihteeri.⁵⁰ Näistä pedagogeista O. W. Nevanlinnalle, K. R. Melanderille ja O. A. Hainarille Helsingin ruots. linjajakoinen lyseo oli vain porrasaskelma heidän virkaurallaan, jonka loppupää oli suom. normaalilyseo.⁵¹ Tämä ilmiö on selitettävissä siten, että kaksikielisyys vielä silloin oli verrattain tavallinen, mutta että se tätä nykyä on miltei kadonnut.

Tässä oppikoulussa, jossa siis ruotsalaisesta maasta lähtöisin olevia oppilaita suomenmieliset opettajat joutuivat opettamaan ja kasvattamaan, oppilaat olivat tietoiset tästä opettajiensa asen-

⁴⁶ HNM, s. 138 (n:o 1882, 1892).

⁴⁷ Suom. Kasv. Yhd. Aikak. 1919, s. 337—341.

⁴⁸ *Alex. Lundström*, Suomen alkeisopistojen opettajisto, Turku 1902, s. 3—4.

⁴⁹ Suomen elämäkerrasto, s. 267.

⁵⁰ *Lundström*, s. 322.

⁵¹ Svenska Lyceum i Helsingfors 1872—1957, Helsinki 1960, s. 191.

teesta, vaikka nämä eivät — yhtä vähän kuin heidän virkatoverinsa suomenkielisissä oppikouluissa — kajonneet kieliasiaan. Tämä ilmenee erään koulun entisen vuosisadanvaihteen oppilaan, sanomalehtimiehenä ja kirjailijana tunnetun Ture Jansonin (1886—1954) tuotannosta. Teoksissaan — mm. runokokoelmassa *Mitt Helsingfors* (1913), novellissa *Journalisten Bergman* (1915) sekä sanomalehtimiehen vauhdikkuudella kirjoitetussa kuvallisessa teoksessa *Boken om Helsingfors* (1926) — hän osoittautuu ruotsinkieliseksi helsinkiläispatriotiksi, stadin kundiksi ruotsalaisittain. V. 1911 kahtena painoksena ilmestyneessä esikoisteoksessaan *Inga medmänniskor* hän antaa kuvauksen koulustaan, ja varmaa on, että hänen käsityksensä oli yleinen hänen tovereidensakin keskuudessa. Janson oli lähtöisin oman kulttuurinsa ylemmyydestä tietoisesta ruotsinkielisestä rahvaasta ja rakasti äidinkieltään, Uudenmaan saaristoa ja Tukholmaa. Useat opettajista olivat hänelle vastenmielisiä⁵², ja opetuksen tarkoitus hänen mielestään oli yksinomaan käsikirjojen ja sanakirjojen viisauden tankkaaminen oppilaiden päähän.⁵³ Koska ylioppilastutkinnossa kielikokeessa tähän aikaan vaadittiin äidinkielen tekstin kääntämistä vieraalle kielelle sanakirjan avulla, kielioppi oli pakostakin opetuksessa etualalla ja käytännöllinen kielitaito joutui syrjään.⁵⁴ Suomen kielen opetuksessa tässä lyseossa ei näin ollen suomalaisuudella ollut sijaa. Erikoisesti suomen kielen lehtori ja hänen «gloria af finskhet» joutuivat Jansonin esityksessä hammasteltaviksi.⁵⁵ Hän antaa suorastaan erään toverinsa koulustaan lausua seuraavat sanat:

«Ta inte skolan på allvar, den är farlig! Det är inte bara det, att det skall vara ryska öfverallt, såsom tiden fordrar, matematiken konkurrerar med framgång om din själ, och har du räddat någon del af den undan de båda makterna, så kommer finskan och tar den».⁵⁶

⁵² *Ture Janson*, *Inga medmänniskor*, andra upplagan. Turku 1911, s. 11—12.

⁵³ *Ibidem*, s. 47—48.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 48.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 46, 48, 50.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 23.

Tähän käsitykseen vaikutti ilmeisesti se seikka, että Jansonin koulunkäynti sattui Bobrikovin aikaan, ja että koulun silloinen arvostettu rehtori, vapaaherra Adolf v. Bonsdorff eroitettiin rehtorin virasta, koska hän kieltäytyi keskellä lukukautta ottamasta käyttöön uutta, venäjän kielen asemaa suosivaa lukujärjestystä, mutta Jansonin mielenilmaisussa käy myöskin vastenmielisyyden suomen kieltä kohtaan selvästi ilmi. Arvattavasti myös eräät puhtaasti henkilökohtaiset seikat vaikuttivat Jansonin käsitykseen. Hän tuli näet ylioppilaaksi *syksyllä* 1904⁵⁷, mikä merkitsee, että hän suorittaessaan keväällä samana vuonna kirjoituskokeensa jossa-kin kokeessa oli tullut hyljättyksi ja uusittuaan ko. kokeen saman vuoden syksyllä siinä tullut hyväksytyksi. Koe oli ilmeisesti suomen kielen. Sitäpaitsi Jansonin kielteinen suhtautuminen suomen kieleen ja sen edustajaan lyseossa oikeuttaa meidät otaksumaan, että hänen heikko kohtansa oli suomen kieli «kieliopillisine hirviömaisyysineen» («grammatikens vidunderligheter»)⁵⁸, seikka, mikä on selitettävissä kielen indoeurooppalaisista kielistä poikkeavasta rakenteesta.

Yksikielinen kotiseutu ja siitä seuraava toisen kotimaisen kielen hyveellinen osaamattomuus tekivät vähitellen kaksikielisestä opettajatyypistä lopun. Erään opettajaviran täyttämisen Helsingin ruots. normaalilyseossa vaikutti ratkaisevasti tähän suuntaan. V. 1897 ennenmainittu rehtori Alfred Kihlman lopullisesti erosi uskonnon yliopettajan virastaan saaden professorin arvonimen. Virka julistettiin haettavaksi, ja kolme hakijaa ilmestyi. Eräs heistä oli Vaasan ruots. lyseon uskonnon lehtori ja rehtori V. T. Rosenqvist (1856—1925) ja toinen saman kaupungin suom. lyseon uskonnon lehtori Lauri Ingman (1868—1934), myöhemmin arkkipiispa. Kumpikin tuli merkkihenkilöksi omalla alallaan maamme sivistyshistoriassa. Kun voimassaolevan koululain mu-

⁵⁷ P. O. Barck, Ture Janson. Författaren och journalisten, Helsinki 1962, s. 37 (=Skrifter, utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland 394).

⁵⁸ Janson, s. 46.

kaan vanhemman lehtorin viran täyttämiseksi oppineisuus ja julkaisutoiminta sekä nuoremman käytännöllinen opettajakyky on ratkaiseva seikka, yliopettajan viran täyttämässä moniselitteinen «sopivaisuus» on määräävä. Rosenqvist oli kilpahakijaansa kaksitoista vuotta vanhempi, ja hänellä oli takanaan kuusitoistavuotinen menestyksellinen toiminta käytännöllisenä opettajana, näistä kaksi koulunsa rehtorina. Ingmanin käytännöllinen opettajatoiminta käsitti vain kuusi vuotta, ja hakiessaan yliopettajan virkaa hän parhaillaan hoiti sitä sijaisena. Yliopistolliset tutkimukset olivat suunnilleen samanlaiset: kumpikin oli filosofian maisteri, mutta teologisissa opinnoissa Ingman oli etusijalla: hänet oli vihitty papiksi. Rosenqvist taas oli — tosin hyvin arvosanoin — suorittanut erinäisiä teologisia tutkintoja. Kummallakaan ei tähän aikaan ollut mitään huomattavia julkaisuja. Opettajakykyä osoittavissa käytännöllisissä kokeissa Rosenqvistilla oli kaikki äänet, kun taas Ingmanin arvosana oli alhainen laudatur (21/24). Kihlmanin myötätunto oli tosin Ingmanin puolella, ilmeisesti tämän kielellisen asenteen takia, mutta Rosenqvist tuli nimitetyksi virkaan ja kaksi vuotta myöhemmin valituksi normaalilyseon rehtoriksi. Kaikesta päättäen tähän vaikuttivat hänen ansiokas toimintansa opettajana ja rehtorina sekä hänen käytännölliset kokeensa.⁵⁹

V. T. Rosenqvist oli lujatahtoinen hallitsijaluonne, jolla oli selvät sympatiat ja antipatiat. Lapinjärvellä (Lappträsk) syntyneenä ja kasvaneena sekä Porvoon lyseosta ylioppilaaksi tulleen hän oli syvästi kiinni ruotsalaisessa maassa. Kielilahjakkuutta hänellä ei ollut, ja tästä johtui, että hänen suomen kielen taitonsa pysyi heikkona. Kaikki nämä seikat painoivat leimansa hänen elämäntyöhönsä. Hän vaikutti ratkaisevasti siihen, ketkä nimitettiin opettajiksi hänen kouluunsa, ja hänen suosiossaan olivat erikoisesti sellaiset opettajat, joiden juuret olivat syvällä ruotsalaisessa maassa, ja joita elähdytti yllä hahmoteltu «tinkimätön» äidinkielenrakkaus. Hän vaikutti ratkaisevasti vielä nytkin olemassaolevan kieli-

⁵⁹ *Stenberg, Svenska Normallyceum 1864—1964, s. 148—156.*

rajan syntymiseen ja toimi sen merkeissä perustetun kouluhallituksen ruotsalaisen osaston ensimmäisenä johtajana.

On oikeus kysyä, mihin suuntaan kaupunkimme kieliolot tulevaisuudessa kehittyvät. Rajoitun tässä viittaamaan edellämainitun Cleven kuvaukseen, jonka mukaan suomi on kieli, «som växte i utbredning och halt, differenti erades och förfinades», kun taas ruotsi on vanha kieli, «som glesnade och långsamt stelnade eller mängdes och slammades upp av det yngre språkets frodighet». Ja taustassa häämöittää «stadin kieli», jota kaupunkimme oppilaat koulujensa virallisesta opetuskielestä huolimatta sujuvasti käyttävät.

V. A. Nordman:

LANGUAGE SITUATION IN HELSINKI SECONDARY SCHOOLS DURING A CENTURY (1860—1960)

In his book *Vit äld*, published in 1962, the Swedish-Finnish author Anders Cleve comes to the conclusion that Helsinki has three languages, determined by its past: Finnish, Swedish, and Russian. Due to the fact that Helsinki is situated in a Swedish-speaking area, its inhabitants originally spoke Swedish. Since under the Swedish rule Helsinki was the second largest town in Finland and an important port, it attracted a large number of Finnish-speaking people, the number of whom grew once the town became the country's new capital, and consequently the majority became Finnish-speaking. The Russian-speaking element descended from the Russian soldiers stationed in Finland who, after leaving the army, remained in the country to enter a trade or a profession. Their language was, however, gradually superseded by Finnish and Swedish. According to Cleve, Finnish became more refined in the process of becoming more general, whereas Swedish lost its vigour and came to be influenced by the richness of Finnish.

The existence of three languages in Helsinki gave rise to secondary schools where one of the other of the languages was used. The present article was prompted by the publication, in 1965, of a commemorative volume on the occasion of the seventyfifth anniversary of one of the secondary schools, a Finnish lyceum. The volume is exceptional in that it contains information about the background of the pupils — besides

giving similar information about some of the more popular teachers. This secondary school is remarkable because it represents the type of school which is now the commonest. The first five forms of this school constitute the junior level, on the completion of which the students are eligible to certain lower positions in the Civil Service. If the pupil is gifted enough, he may continue three more years, and the graduation from the senior school opens up more possibilities for him. Alongside this school, there is in Helsinki a 'normal' lyceum preparing secondary school teachers. It formerly represented, and to some extent still represents, the classical school type. The pupils of the first-mentioned lyceum used to think the pupils of the other school considered themselves superior, although the two schools are both basically democratic.

Regardless of the difference in language, however, there developed a certain kind of local patriotism, the manifestation of which is the 'city boy'. Corresponding to the two Finnish schools mentioned above, there are also Swedish schools with their own 'city boys'. The language antagonism still exists, although it has not normally led to fights, due to the different schools being situated in different parts of the town. The Finnish-Swedish antagonism derives from the notion that those who speak Swedish are conscious of their more ancient culture, those who speak Finnish consequently thinking they are being oppressed. Since the essence of the philosophy of the Swedish Finns is 'our country' which will allow no entry to those speaking Finnish, the Swedish-speaking population of Helsinki consider themselves the more original, those who speak Finnish consequently being intruders. Nevertheless, the greater part of the teachers in the Swedish-speaking secondary schools in Helsinki were Fennophiles and had their children go to Finnish schools. Since in a great number of people in Finland there developed a kind of love for the mother tongue, the knowledge of the second national language being almost criminal, this bilingual type of teacher has gradually disappeared. The Swedish schools isolated themselves from the rest, a fact that led to the founding of a Swedish-speaking department in the National Board of Schools. Despite all this, the views of Anders Cleve about the language situation in Helsinki are still valid.